

Lugupeetud kuulajad!

Mul on väga suur rõõm selle suure au üle, et mul on palutud Eesti keelestrateegia seiret kommenteerida. Võtan seda ka tunnustusena oma ülikoolile, Alma Mater Rudolphina Vindobonensisele, mis saab paari aasta pärast kuuesaja viiekümne aastaseks, ja kinnitan, et viitan Eesti keelestrateegiale ka Viinis, kui jälle kord alustan võitlust selle eest, et ka meie ülikoolil oleks oma keelepoliitiline strateegia – mida seni, vaatamata ülikooli pikale ajaloole, Viini linna ja terve Austria riigi väga traditsioonilisele mitmekeelsusele ning kolleegide algatustele, ikka veel olemas ei ole. (Muuseas ei ole kõrgharidusasutuste võimalikke keelepoliitilisi strateegiaid nimetatud ka selle seire tekstis.)

Täpsemaid juhendeid oma sõnavõtu kohta ma saanud ei ole. Ei ole neid ka küsinud, vaid lihtsalt võtnud endale vabaduse määratleda oma rolli oma võimete kohaselt. See tähendab: ma olen vaadelnud mulle saadetud aruande teksti kõrvalise isiku pilguga, nii nagu seda näeb keeleteadlane, kes on algselt võrdleva-ajaloolise keeleteaduse spetsialist, aga on pidanud olude sunnil natuke tegelema ka rakendus- ning sotsiolingvistikaga, iseäranis Kesk-Euroopa mitmekeelsusega. (Viimastel aastatel on mu tööpanusest väga suure osa võtnud rahvusvaheline projekt ELDA, European Language Diversity for All, kus osales ka Tartu ülikool ning tegeldi ka eesti vähemustega.) Pean lisama, et olen vaadelnud seda aruannet nii, nagu seda näeb inimene, kes mõnevõrra oskab eesti keelt ja tunneb olukorda mingil määral – kuid mitte väga sügavalt, mitte terve ühiskonna ulatuses ning mitte Eesti päeva- või parteipoliitika dimensioonides. Poliitiliste otsuste poliitilise tagapõhja kohta ei oska ega taha ma midagi öelda; poliitilised otsused on teinud Eesti rahvas oma esindajate kaudu, ning nende eest vastutab Eesti rahvas. Oleks rumal, ebaviisakas ja täiesti mõttetu, kui ma siin hakkaksin Eesti keelepoliitikat laias laastus kiitma või laitma. See tähendab: ma püüan siin keskenduda aruande detailidele, ütlen nende kohta oma arvamuse, katsun olla kas viisakas või vähemalt vaimukas ning palun kõigil meeles pidada, et minu arvamust pole keegi kohustatud tõsiselt võtma. Paluks ka sellega arvestada, et minu kommunikatsioonikultuur on Lääne-Soome oma, mis tähendab, et neid asju, mis iseenesest mõista on heas korras, eraldi ei kiideta, põhimõtteliselt tehakse suu lahti ainult siis, kui midagi on viltu.

Pean siin veel nimetama ühe olulise taustateguri: töötan praegu riigis, mille ajalugu iseloomustab rahvuste ja keelte mitmekesisus, ning paljud mu kõige lähematest kolleegidest tegelevad ungari keele ja kultuuri ajalooga. Seda omakorda iseloomustab areng paljurahvuselisest, mitmekesisest riigist rahvusriigiks, kus 19. sajandi vältel idealiseeritud rahvusliku ükskeelsuse pealesurumine tegelikult mitmekeelse kuningriigi vähemustele rikkus ära ungarlaste ja nende naaberrahvaste vahekorra; lõpptulemuseks oli 1920. aasta poliitiline katastroof, vana Ungari kuningriigi tükeldamine ja uute ungari vähemuste tekkimine naaberriikides, st olukord, mida siinamaani, peaaegu saja aasta kestel, on ikka uuesti poliitiliselt kuritarvitatud. Ma ei taha siin väita, et eesti olukord oleks otseselt analoogiline, pean aga ausalt ütleva, et mulle on seda aruannet lugedes kohati tulnud meelde kurikuulus "Lex Apponyi", Ungari 1907. aasta kooliseadus, kus mitte ainult tehti ungari keele õpe kohustuslikuks, vaid ka hakati ungari keelt õppekeelena sisse tooma mitteungarlaste koolidesse – selle seaduse tagajärgede all said hiljem kannatada praeguste naabermaade ungari vähemused.

Üks niisugune koht on seire teksti lõpul, kus ühe eesmärgina nimetatakse "saavutada venekeelse elanikkonna enamusega kohalikes omavalitsustes volikogude eestikeelne töö". Pean tunnistama, et mulle endale tuli esimesena meelde üks vastupidine protsess,

nimelt kuidas Soomes ainukese saami enamusega valla, Utsjoki vallavolikogu hakkas töötama saami keeles (mittesaamikeelsete valitsusliikmete jaoks muretseti tõlkeabi), ning kuidas seda otsust rõõmuga tervitati. Muidugi on väikese, ohustatud saami keele olukord, positsioon ja iseäranis ajalooline taust hoopis teine kui vene keelel Eestis ning kohalikke olusid tundmata ei tahaks ma niipalju kritiseerida seda eesmärki ennast kui selle programmipunkti võimalikku mõju eesti keele mainele väljaspool Eestit. Seda eesmärki saab nimelt ka niimoodi tõlgendada, et ühe rahvuskeele poliitika on siin – nii, nagu välja näeb – võimalikus vastuolus demokraatia (enamuse tahte) ja subsidiaarsuse (kohalikus ja regionaalses dimensioonis) põhimõtetega. Tekib mulje, nagu kindlustataks siin eesti keele positsiooni teise keele arvel, pealegi, kui pole täpsemalt öeldud, kuidas ja milliste vahenditega teostatakse omavalitsuste üleminek eesti keelele.

Nii väljastpoolt vaadates ei oska ega julge ma öelda, kas see Eesti keelestrateegia peidab tõesti endas samasuguseid ohte nagu Ungari keelepoliitika enne Esimest maailmasõda. See on Eesti sisepoliitika küsimus, mida Eesti poliitika peab lahendama. Aga kui mõelda eesti keele ja keelepoliitika mainele, siis pean ütleva, et välismaalases, kes loeb seda keelestrateegiat ilma detailsemate teadmisteta, võivad tekkida imelikud kahtlused. See on imidžiküsimus, aga niisugusena tähtis. Ka seda ohtu tuleks tõsiselt võtta.

Eesti keelestrateegia nimelt ei ole ainult Eesti asi. Esiteks tegelevad samasuguste probleemidega ka teised Euroopa riigid, isegi need, kus pole olnud kombeks kurta, kui väikesed ja rõhutatud me oleme ja kuidas meid keegi ei kuule ega tunne. (Tegelikult on eesti keel, kui kõiki maailma keeli arvesse võtta, keskmisest märgatavalt suurem keel.) Nagu juba ütles siin president Ilves: näiteks saksa või prantsuse keele pärast tuntakse praegu tõsiselt muret, kardetakse et inglise keel tõrjub need kõrvale kui mitte veel igapäevasest elust, siis vähemalt prestiižikamatelt aladelt, teadusest või ärimaailmast. Näiteks võiks tuua saksa keeleala algatuse "Deutsch als Wissenschaftssprache"; Saksamaal avaldasid 2009. aastal ülikoolide ja teadusinstituutide esindajad ühise keelepoliitilise seisukohavõtu, kus nõuti teaduse mitmekeelsuse hoidmist ja säilitamist (<http://www.goethe.de/lhr/prj/diw/dos/de7753902.htm>).

Teiseks on Eesti praegu seotud mitte ainult rahvusvaheliste ametlike kokkulepete, vaid ka rahvusvahelise teabelevi ja meedia kaudu Euroopa ja terve maailmaga. Maailm vaatab, mis toimub Eestis, ja Eesti võib kas eeskujuks olla või mõne raskesti mõistetava keelepoliitilise otsuse kaudu negatiivseid reaktsioone välja kutsuda. Siinkohal tahaks kohe öelda, et kohati tekib seda aruannet lugedes küsimus: kas siin nimetatud praktilistest ja majanduslikest probleemidest – näiteks keeletehnoloogia arendamisel või kus iganes on rahastamisega raskusi või turg liiga väike – ei saaks üle rahvusvahelise koostöö abiga? Seire teksti lugedes tuli mulle mitu korda spontaanselt meelde: oi kui hea rahvusvahelise uurimisprojekti teema! Nii on näiteks keeletehnoloogiaga seoses ühe takistusena nimetatud, et "puhtalt eestikeelsele keeletehnoloogiale keskendunud firmasid pole kasulik nii väikeses keelekasutajaskonnas ülal pidada". Kas poleks võimalik teha rahvusvahelist koostööd keeletehnoloogiaettevõtetega, mis tegelevad struktuurilt sarnaste keelte ja nende probleemidega? Samuti oleks välismaal elavate või välismaalt tagasi Eestisse pöörduvate eestlaste – kelle hariduskeeleks on mingi teine keel – emakeele oskuse arendamise suhtes mõttekas mingi ühine uurimisprojekt: pärandkeele (*heritage language*) õppe arendamine on küsimus, mis rahvusvahelise mobiilsuse tõttu puudutab ka kõigi Euroopa rahvuskeelte kõnelejaid. Sõna "rahvusvaheline" esineb seire tekstis ainult paar korda, kusjuures alati ei saa selgeks,

mida sellega mõeldakse: näiteks, mispärast on koguteos "Sõnaga mõeldud mõte" rahvusvaheline?

Ning kolmandaks tahaks väga rõhutada: Eestil on tõesti võimalik rahvusvaheliseks eeskujuks tõusta. Keelepoliitika- ja keelehooldehuvilised peavad juba nüüd silmas, mis toimub Eestis. Siinse, rahvusvaheliselt võrreldes suhteliselt radikaalse keeleuuenduse tõhus vastuvõtt on hästi tuntud, kui mitte iga välismaa võhiku jaoks, siis vähemalt keelehooldes ja rakenduslingvistika asjatundjate hulgas. Keelehooldes tõhusus ja keeleliste uuenduste vastuvõtt on ka signaaliks sellest, et riigis on tark ja haritud, kirjaoskaja ja keeleliste küsimuste jaoks vastuvõtlik rahvas. See korreleerub muidugi näiteks nõndanimetatud "täiskasvanute PISA" ehk PIAAC-uuringu paar päeva tagasi avaldatud tulemustega, mis olid ju Eesti jaoks suhteliselt positiivsed (täiskasvanute lugemisoskuste rahvusvahelises võrdluses oli Eesti seitsmendal kohal ning nende osa, kellel üldse puudub kirjaoskus, oli silmatorkavalt väike). Võrdlemisi väikeses, aga suhteliselt kõrge haridustasemega riigis nagu Eesti on põhimõtteliselt võimalik ka julgelt katsetada – või kui see sõna "katsetada" kõlab halvasti, siis ütleme: innovatsioone proovida. Kas ja kuidas on innovatsioonidel võimalus õnnestuda, sõltub muidugi kõigest, tervest rahvast, rahva esindajatest ja nende poliitilistest otsustest.

Alustaksin paari üldise küsimusega. Kõigepealt on keelestrateegia seire üheks peaprobleemiks see, mida nenditi ka näiteks ELDIRA projekti lõppraportis: paljud keelepoliitika uuringud – ka paljud Euroopa Liidu poolt rahastatud projektid – jõuavad ainult selleni, et arvutavad erinevate bürokraatlike meetmete kulusid, selle asemel, et uurida, mis toimub tegelikult keelekasutajate elus ning nende isiklikes otsustes või nende kogukondades. Ometi on individuaalsete keelekasutajate ja nende valikute roll väga tähtis, ning ilmseks on saanud ka, et tihti on neid isiklike hoiakuid või otsuseid tõhusalt mõjutatud väga lihtsate ja odavate meetmetega. Samuti on väga problemaatiline, kui eesti keele uuringute tõhusust ja eesmärkide saavutamist (eesmärgiks on "piisav" eesti keele uurituse ja keeleressursside tase – piisav mille suhtes?) mõõdetakse lihtsalt ilmunud teaduslike väljaannete arvuga, ilma et oleks üldse viidatud kvaliteedi või retseptiooni küsimustele.

Aruande alguses nenditakse: "Konkreetseid ülesandeid käsitletakse täidetuna, kui nende lahendamisel on saavutatud selgelt nähtavad tulemused (trükkis on ilmunud, õigusakt jõustunud)." Õigusakti jõustumist või trükiste ilmumist on muidugi palju kergem seirata kui nende tegelikku mõju ühiskonnale. Siiski oleks hea, kui seirega kaasneks ka süstemaatiline retseptiooni uuring. Sellest tekstist päris selgeks ei saanud, kas niisugust üldset kavandatakse. Alati pole ka selge, millistele uurimustele põhinevad keelekasutus, keelehoiakuid või üldse keelekultuurilist õhkkonda puudutavad väited. Näiteks väidetakse (lk 10, 1. meede), et "nt on ametlik keelekasutus muutunud üha keerulisemaks, samas igapäevakeel liigub lihtsustumise poole". "Lihtsustumise poole liikumine" või "keerulisus" on keerulised mõisted, pealegi on lihtsustumise poole liikumine diakroonilises keeleteaduses üks kõige normaalsemaid ja loomulikumaid protsesse. Samuti tahaks küsida, mida aruande autorid mõtleavad "inglise keele pealetungi" all – on ilmne ja tõenäoline, et inglise keelt mõistetakse ja kasutatakse ka Eestis üha rohkem, kuid inglise keel iseenesest ei tungi ju kuhugi, vaid inimesed, enamasti eestlased, otsustavad inglise keelt kasutada. Selle nähtuse põhjustest ja

ennekõige tagajärgedest tahaks rohkem teada; kas on see ainult subjektiivne mulje, või on seda tõsiselt uuritud?

Seoses 1. meetmega nenditakse ka, et "positiivset mõju keelekasutusele avaldab raadiosaade "Keelesäuts"". Ma olen neid "Keelesäutse" kuulanud ja arvan, et idee on tõesti hea, ka hästi teostatud – aga mida tähendab see "positiivne mõju"? Kas keelekasutuse paranemist, kirjakeele normide paremat tundmist ja tunnetamist või lihtsalt – mis ka väga tähtis asi – positiivsemat suhtumist keelehooldesse ja üldse eesti keele asja omaks võtmist? Ning kuidas on neid võimalikke mõjusid uuritud või mõõdetud? See ei ole ju päris lihtne töö. Samuti kirjutatakse väliseesti laste jaoks korraldatud suvelaagrite kohta, et "Eesti keele keskkonnas viibimise tulemusena on paranenud laste eesti keele oskus ning tugevnenud eesti identiteet". Ma võin ette kujutada et see on võimalik, isegi tõenäoline – kuid kas on seda püütud uurida või on see siin lihtsalt n-ö vaga soov?

Peale rahvusliku retseptsiooni ja mõju tuleks tähelepanu pöörata ka rahvusvahelisele retseptsioonile. "Eesti keele mainet" on seire tekstis nimetatud oma paar korda, kuid tõsiselt pole puudutatud seda küsimust, kuidas eesti keelt, selle kasutamist ja arendamist tuntakse ja nähakse väljaspool Eestit. Ometi on see küsimus väga oluline, mitte ainult väliseestlaste (kes on ju üheks keelestrateegia eksplitsiitseks sihtrühmaks) või uusmigrantide puhul: ka Eestimaal elavate eestlaste identiteeti, nende arvamusi Eesti ja eesti keele kohta mõjutab see, kuidas nende välismaalasest sõbrad, kolleegid, töökaaslased, tähtsad kontaktid või isegi välismaa institutsioonid, meedia jne suhtuvad Eestisse. Siinkohal tahaks eriti rõhutada Eesti keeleteaduse rahvusvahelist tähtsust, mis oleks ka minu arvates pälvinud rohkem tähelepanu kui selle seire tekstis on otseselt öeldud. Eesti on rahvusvahelise lingvistide *community* jaoks väga tähtis ja nähtav maa. Muidugi on olulise eeltöö teinud need väliseestlasest keeleteadlased, kes pärast Teist maailmasõda töötasid Lääne-Euroopas ja Ameerikas, aga praegu lausa torkab silma näiteks Societas Linguistica Europaea konverentsidel eesti keeleuurijate, iseäranis nooremate põlvkondade suur aktiivsus ja hea vastuvõtt. Sellega seoses tuletaksin ka meelde, et eesti keele osakaalu suurendamist võõrfiloloogide õppekavades, isegi siis, kui "prioriteediks on rahvusvahelistumine", saab ka keeleteaduslike argumentidega toetada – inglise või mõne teise suure keele hea oskus ei taga veel edu rahvusvahelises konkurentsis, kuid eesti keele tundmine on näiteks rahvusvahelises kontrastiivses või kontaktlingvistikas ainulaadne eelis.

Teine üldine märkus: kõige suuremad küsimused – milleks seda keelestrateegiat ometi vaja läheb, mis on eesti keele jaoks kõige suurem oht – on selles aruandes nagu peidetud kõrvallausetesse või üksikute meetmete kirjeldustesse. Näiteks on seoses koolide "õppetöövälise eesti keele alase tegevusega" nimetatud üldiste raskustena "huvi vähesus eesti keele kui terviku probleemide vastu, ühiskondlik passiivsus". Kui asi tõesti on nii, et eesti noored eesti keele ja selle tuleviku vastu huvi ei tunne (huvitav oleks muidugi teada, milliste uuringute alusel seda väidetakse), kas pole see eesti keele elu või surma küsimus, millest tervel keelestrateegial ja selle elluviimisel tuleks lähtuda, kas pole see esimene prioriteet? Teine väga põhiline küsimus puudutab juba eelpool nimetatud "eesti keele mainet" ning eesti keele kasutatavust. 5. meetet tutvustavas peatükis on lühidalt esitatud üks väga oluline probleem: "Nendes piirkondades, kus venekeelse elanikkonna osakaal on suur (nt Ida-Virumaa), on suurimaks probleemiks arvamus, et eesti keele oskust ei ole vaja, sest eesti keele igapäevaseid kasutusvõimalusi on vähe." Kui tõesti tahetakse, et eesti keel oleks kasutusel kõikjal Eestis, ka seal, kus eesti emakeelega

inimesi on väga vähe – kuidas seda teostada, nii et muukeelsete keelelised inimõigused kannatada ei saa? Kolmas oluline küsimus on peidetud keeleseaduse järelevalvet puudutava peatüki lõppu: kui seadus nõuab võrkeelsete standardite järgimist, aga tõeliselt pole neid standardeid eesti keelde tõlgitud, siis ei ole tegemist ainult strateegia küsimuse, vaid väga konkreetse probleemiga, mida tuleks ilmtingimata kohe lahendada.

Seoses sellega veel kolmas üldine küsimus: peale eesti keele eelistamise on aruandes püütud kõrvale hoida selgete keeleprioriteetide küsimustest. Ometi on ilmselge, et keelepoliitiliste meetmetega tekitatakse keelte hierarhiaid. Näiteks on kõrghariduses näha, kuidas kahaneb vene keele tähtsus ja lisandub inglise keele kasutus; nende kahe vahel püütakse eesti keelt kõrghariduse keelena alles hoida. See tähendab: mingis mõttes tekib siin hierarhiline järjekord, vähemalt saab olukorda niimoodi tõlgendada – ning iseäranis kui seda ei taheta, tuleks prioriteetid ausalt välja öelda ja selgeks teha. Selles peatükis ongi väga tähtis ja põhjendatud märkus: "Õppekava keelsuse kriteeriumide täpsustamine muutub tõenäoliselt senisest aktuaalsemaks."

Kui edasi minna detailidesse, siis on seoses eesti keele õppega nimetatud ka vajadust "parandada muu emakeelega õpilaste võimalusi eesti keele täisväärtuslikuks omandamiseks". Mööda minnes sellest küsimusest, mida tähendab "täisväärtuslik" ja kuidas seda mõõta, pööraksin tähelepanu nn "uute kõnelejate" (*new speakers*) probleemidele – nendega tegeldakse, seoses sisserändega, väga paljudes Euroopa maades. Põhiline küsimus on, kuivõrd realistlik on oodata täielikku keelelist integreerumist – ning, ennekõige, mida teha nendega, kes millegipärast isegi siis, kui kõik võimalused olemas, pole suutelised riigikeelt "täisväärtuslikult" omandama. Muidugi peame lähtuma sellest, et ühiskonna kohuseks on, nagu siin öeldakse, pakkuda kõik võimalused eesti keele täisväärtuslikuks omandamiseks. Aga isegi siis, kui need võimalused on olemas, ei saa, taha või suuda kõik neid lõpuni kasutada. Kas ja kuivõrd ühiskond peab tolereerima mitteemakeelsete räägitud riigikeelt? Sellele küsimusele muidugi lihtsaid vastusi ei ole.

Sama küsimust puudutatakse ka teksti lõpus (keeleteavitus), kus kirjutatakse: "Eesti keele kasutamist kultuuridevahelises suhtluses edendab eelkõige Migratsiooni ja Integratsiooni Sihtasutus Meie inimesed (MISA) riikliku lõimumisprogrammi raames, sh uusimmigrantide suunal." Ka siin tekib küsimus, kas sallitakse mitte-emakeelsete inimeste eesti keelt ja eestikeelset suhtlust. Näiteks Soomes on esile toodud seda, et sisserändajate soomekeelsesse omavahelisse kommunikatsiooni suhtutakse üllatavalt negatiivselt: kui näiteks Helsingi metros kaks silmanähtavalt võõramaise välimusega inimest räägib omavahel aktsendiga soome keelt, siis tekitab see negatiivseid reaktsioone. Uue eesmärgina võiks nimetada eestikeelse kommunikatsiooni soodustamist kõigi jaoks ja hoiakute mõjutamist soodsamateks ka mitte-emakeelsete inimeste eestikeelse suhtluse suhtes. Vähemalt tuleks neid keelehoiakuid uurida ja neid küsimusi võib-olla ka üldse rohkem esile tuua.

Ma ei ole püüdnud siin süstemaatiliselt analüüsida Eesti keelestrateegias väljenduvat keeleideoloogiat: mis selle strateegia arvates on keel, kus on peamised prioriteetid. Tundub siiski, et vaade keelele on siin võrdlemisi normatiivne, akadeemiline, teoreetilisi teadmisi rõhutav. Eriti selgelt väljendub see seoses õppekavaarendusega. Mida tähendavad näiteks "üldteadmised eesti keele struktuurist"? Siin on väga tähtis teha vahet teoreetilis-terminoloogiliste teadmiste ja *grammar awareness*'i, keeleteadlikkuse vahel. Ideaaljuhul oleksid õpilased võimelised ise analüüsima keelelisi väljendeid,

tajuma näiteks lauseehituse loogilisi suhteid ja võrdlema neid teiste keeltega (eesti keeles väljendatakse seda niimoodi ja mitte nii nagu inglise keeles) – isegi siis, kui nendele vastav termin kohe meelde ei tule. Võib-olla rõhutaks siin ka eesti keele, või üldse keele varieeruvust ja sisemist mitmekesisust. Et sellest, "mis on või ei ole mitte eesti keel", edasi liikuda sellele, "kuidas seda asja kõige tabavamalt ja otstarbekohasemalt just selles kontekstis väljendada" – ning selle juures ka rõõmu ja naudingut tunda.

Tasuta lõunasööke ei ole, kvaliteedi eest peab maksma. Kuigi ma ei tahaks otseselt Eesti riigi poliitilistesse otsustesse puutuda, pean siiski ütlema, et kooli emakeeleõpetaja elukutsega seotud probleemide puhul oleks võinud julgemalt ja ausamalt öelda, milles asi: kui kirjutatakse, et "probleemideks on liigsuur töökoormus, õpetajaskonna sooline struktuur (st meessoost õpetajaid on väga vähe) ja vananemine", oleks võinud ka jätkata selle ilmse järeldusega, et tegemist on palga- ning sellega seoses ka prestiižitingimustega, ja selle küsimuse lahendamine on muidugi majanduslik-poliitiline probleem.

Moodne sõna "mitmekultuurilisus" esineb aruandes ainult paar korda. See pole üldse halb, sest "mitmekultuurilisus" tähendab väga paljusid asju ning on mõningates Euroopa maades muutumas sisuliselt tühjaks poliitilise korrektsuse väljendajaks. Seoses "mitmekultuurilise hariduse moodulitega", mida tahetakse arendada õpetajakoolituses, pean siiski meelde tuletama, et mitmekultuurilisus veel funktsionaalset mitmekeelsust ei taga. On üldiselt tuvastatud, et isegi õpetajakoolituses pööratakse suhteliselt liiga vähe tähelepanu konkreetsete mitmekeelsete situatsioonidega tegelemisele, eelistatakse nt "kultuuridevahelist kommunikatsiooni" – mis on omaette hea asi, kuid ei tohiks süüa konkreetse keeleõpetajakoolituse ressursse.

Eesti murrete või piirkondlike erikujude suhtes on paar küsimust, mida aruande tekstis pole üldse esile toodud. Esiteks: nagu selgus ELDIA uuringutes, on paljude vähemuste jaoks tõsiseks probleemiks see, et mobiilsuse või teiste infrastruktuuriga seotud põhjuste tõttu ei suuda paljud oma piirkondliku emakeele õppest jt tegevustest osa võtta. (Tallinnas tegutsev Seto Latsi Kuul on hea algatus, kuid kõiki probleeme see ei lahenda.) Teiseks: "Traditsiooniliste murrete hääbumisele on vastukaaluks tänapäevaste, avalikus suhtluses, meedias ja kirjasõnas kasutatavate piirkondlike keelekujude teke." Seda küll, ja uute kirjakeelte loomine on tähtis ja paratamatu samm, kuid teiselt poolt tuli näiteks ELDIA uuringutes välja, et uus, avalikult meedias, koolis ja kirjasõnas kasutatav standard on kahe teraga mõök. Uusi võru ja setu kirjakeeli ei ole kõik potentsiaalsed kasutajad omaks võtnud, ortograafia puhul on palju lahkhelisid ja erinevaid arvamusi, kõige halvemal juhul oleks lõpptulemuseks see, et loobutakse nii traditsioonilise murde kui ka uue, standardiseeritud murdekeele kasutamisest.

Eesti keeleseaduse täitmise järelevalvet puudutav peatükk oli natuke üllatav. "Eestikeelse teabeteksti suuruse ja vaadeldavuse kriteeriumid" tuletasid meelde Slovakkia keeleseadust, mis mõni aasta tagasi kutsus esile rohkesti pahameelt ungari keelevähemuse hulgas. Tekib küsimus, mispärast üldse peab enamus- ja riigikeele nähtavust niimoodi sätestama. Niisugused õigusaktid ei pruugi muidugi olla mingi vähemuse vastu suunatud, kuid sümbolisel tasemel võivad nad enda vastu pöörduda ja kontraproduktiivseks muutuda: kui riigi enamuskeel peab oma positsiooni negatiivsete sanktsioonide abil kindlustama, kas pole see – nagu saksa keeli öeldakse – *Armutszeugnis*, tõend sellest, et oleme tõesti abitud end kaitsma?

Pärast seda üldist ja detailset kriitikat tahaks muidugi ka kiita teksti autoreid ning kõiki keelestrateegias osalejaid. Tekstis on väga palju häid märkusi, tõelisi probleeme on esile tõstetud, väga paljude strateegiliste prioriteetide ja eesmärkidega on kerge nõus olla. Eesti keele arengukava teostamisega on kahtlemata väga palju head tööd ära tehtud. Kiita tahaks eraldi veel ka Eesti keelenõukogu soovitusi teksti lõpul: näiteks "kehtiva indikaatori otstarbekuse analüüs" või "eestikeelse arvutisuhtluse arendamise uurimine" on olulised ülesanded, samuti väga tähtis oleks, nagu soovitab keelenõukogu, tõesti teha sõltumatu uuring EKA tegeliku mõju hindamiseks. Birute Klaas-Langi äsjast sõnavõttu ning tema ja keelenõukogu konkreetseid ettepanekuid olen ka heameelega kuulanud, ta tõstis esile tõesti väga tähtsaid asju, iseäranis keelelise mitmekesisuse suhtes: kuidas saada hakkama selle asjaoluga, et eestlaste keelekeskkond on praegu paratamatult mitmekeelne.

Mõni aasta tagasi – tegelikult on sellest vist juba päris palju aastaid möödunud – külastas meie kateedrit Viini ülikoolis Jüri Valge, Eesti haridusministeeriumi esindajana. Mul on veel hästi meeles, kuidas ta kinkis mulle eelmise eesti keele arengukava, öeldes et "see on nüüd niisugune sinine unistus". Lubage ka mul lõpuks välja tuua oma sinine unistus eesti keele tuleviku kohta.

Lähtun veel kord ELDIA projekti tulemustest. Üks kõige tähtsamaid oli meie õigusteadlaste töörühma lõppjärelendus, et mitmekeelsust kui niisugust ei toeta otseselt mitte ükski seadus, riik või ühiskond. Nii on isegi vaatamata sellele, et kõik ELDIA projektis uuritud vähemused ütlesid põhiliselt sedasama: nad tahavad *nii* hoida ja edasi anda oma emakeelt *kui ka* õppida riigikeelt ja teisi keeli. Ilmne järelendus sellest oleks, et mitmekeelsus peaks olema üks inimese põhiõigustest. Siiski on nõnda, et see, mida seadustega kaitstakse ja institutsioonidega toetatakse, on kõige paremal juhul, teatud inimeste õigus kasutada teatud keelt teatud piirkonnas ja kontekstis. Õigusaktid väga paljudes riikides lähtuvad ikka ideaalsest olukorrast, mida enam kuskil olemas ei ole, ükskeelsetest kogukondadest, mida saaks nagu reservaadis kaitsta ... Eesti keele arengukavas on küll viidatud Haridus- ja Teadusministeeriumi arengukavale "Tark ja tegus rahvas 2009–2012", kus eesmärgiks on seatud mh, et Eestis väärtustatakse mitmekeelsust. (Birute Klaas-Lang juba ütles väga palju olulist nende asjade kohta.) Äkki saaks seda veel edasi arendada?

Kas väike Eesti julgeks uue tiigrihüppega tõmmata ennast nullsummamängust välja? Ma mõtlen nullsummamängu all seda mõtteviisi, et keeled, nende õppimine ja valdamine paratamatult konkureerivad üksteisega: inglise või eesti keele võit on eesti või vene keele kaotus jne. Kui lähtuda sellest, et mitte ainult eesti keel, vaid mitmekeelsus koos eesti keelega on Eestis elavate inimeste põhiõigus, siis saaks võib-olla keelte ja nende kasutamise küsimused tõsta teisele tasemele. Nii ei räägiks me ainult sellest, mis keel on "kasulik" ja mis "vähem kasulik" (kusjuures "vähem kasulik" eesti keele kasulikkust peab kramplikult rõhutama nende jaoks, kes argumenteerivad ainult kõnelejate arvuga või püüavad kõike rahaga mõõta), nii ei oleks üldse vaja käia ümber niisuguste ohtlike, üldistavate mõistetega nagu "kasulikkus" (mis keele, suhtlemise, kultuuri ja inimeste vahekordade küsimuste jaoks on lihtsalt n-ö liiga suur haamer) ... Äkki saaks selle kaudu taotleda niisugust ideaalühiskonda, kus ei ole vaja detailselt sätestada eesti keele nähtavust, eestikeelse teabe vaadeldavust, eestikeelset õpet tundide kaupa või eestikeelseid väljaandeid lehekülgede kaupa? Kus ei ole vaja rääkida sellest, kas eesti

keel on kasulik või kui palju ühe või teise keele kasutamine maksma läheb? Ühiskonda, kus eesti keelt kasutada on uhke ja häa?